

Gedempt proza van Nicolette Smabers; het voortdurende alsof-gevoel

De Tijd, 14-02-2001

Koos Hageraats

Met haar nieuwe bundel Portret van mijn engel heeft Nicolette Smabers het beeld van haar jeugd, opgezet in haar debuut De Franse tuin, afgerond en de deur naar een nieuw perspectief op een kier gezet. Verhalen over een hoofdpersoon die het gevoel heeft niet echt erbij te horen. Vier jaar geleden verscheen het debuut verhaal van Nicolette Smabers, De Franse tuin, een bundel gefragmentariseerde verhalen over de belevings- en verbeeldingswereld van een katholiek opgevoed Haags-Schevenings meisje. De verhalen zijn opgedeeld in de hoofdstukken die op hun beurt vaak weer bestaan uit een collage van associatief samenhangende fragmenten, een versnippering die effectief de nog ongevormde binnenwereld van het meisje weerspiegelt. Ze is een kind dat vragen stelt waarop ouderen altijd wel een pasklaar antwoord op weten te vinden, maar dat zijn antwoorden die niet aansluiten bij haar verbeeldingswereld. 'Fransen' bij voorbeeld zijn volgens haar wezens die onder de grond leven: "'s Nachts kwamen ze naar boven. Alleen 's nachts. Langzaam gingen de deksels van de putjes op de stoepen en de straten open, de ronde putjes, de ovale, de vierkante langs de stoeprand. De Fransen kringelden omhoog, blauwig en vormloos, flarden mist en vreemd gesis." Met haar verbeelding onderzoekt zij zowel haar eigen leven als dat van de mensen om haar heen. In het laatste verhaal staat haar vader centraal, en van dat verhaal is het hoofdstuk 'Sigarenkistje' het meest karakteristiek, omdat het de methode laat zien waarmee het meisje op zoek is naar het beeld van die vader: uit een oude foto probeert zij - tevergeefs - af te leiden wat voor man hij ooit moet zijn geweest, of hij misschien echter is geweest dan zoals zij hem kent. Ze is op zoek naar 'iets dat de kloof kon dichten tussen het lichte gelukkig zijn dat uit die foto sprak en de verstrakking die hier in heel zijn wezen lag. Hij was alsof. Hij was alsof hij op die foto uit dat kistje moest. Eén ding begreep ik goed. Hij wilde hier niet zijn. En konden wij niet beter met z'n allen weg, daarheen? Er veranderde niet veel. In dat kistje niet en niet daarbuiten'. Geluksmoment In haar tweede bundel, Portret van mijn engel, komen deze thema's opnieuw voor: de vragen die het katholieke geloof oproept, de verwondering over de taal in het algemeen en over vreemde woorden in het bijzonder, en wat ik maar 'het

alsof-gevoel' noem, het gevoel niet helemaal aanwezig te zijn. De verhalen zijn minder gefragmentariseerd dan in haar eerste bundel, waaruit men zou kunnen afleiden dat er een ontwikkeling heeft plaatsgevonden van het kinderperspectief naar een meer afgerond volwassenperspectief, maar toch is er ook in de laatste vier verhalen nog duidelijk sprake van het alsof-gevoel. In die zin zijn ze thematisch sterk verbonden met het eerste verhaal waarin het kinderperspectief bepalend is voor de sfeer. Het titelverhaal, dat de eerste tachtig pagina's beslaat, wordt geopend door het hoofdstuk 'De engel'. De volwassen Ik-figuur raakt in haar droom in gesprek met haar engelbewaarder die al haar vragen over God en de ziel ontwijkt en die haar zelfs zit uit te lachen. Teleurgesteld wordt ze wakker, maar ze is toch door het gesprek op het spoor gekomen van datgene waarop ze in haar leven hoopt, het ene geluuksmoment waarop alles samenvalt: "Misschien was er in een ver verleden, op een punt dat net iets verder weg lag dan mijn herinnering één enkel moment geweest - een staketsel was het eigenlijk, waarmee de wereld om me heen even uit de hengsels van het alledaagsheid was gelicht - waarop dat alles zich verbonden had in één gedachte, één schouwspel". Kan de engel haar dat ene geluuksmoment niet brengen, misschien is het dan in de in de werkelijkheid te vinden; het gedempte slotakkoord, het beeld van de duif die neerstrijkt op de lantaarnpaal, lijkt althans in die richting te wijzen. Maar tegelijkertijd functioneren dat beeld als een trait d'union tussen de droom en de herinneringen die daarop volgen. De duif keert terug in het verhaal 'Noach' waarin Nicolette Smabers een kinderwereld beschrijft die wordt beheerst door de polariteit van droom en werkelijkheid. Het naamloze meisje (dat in alle opzichten overeenkomt met het meisje uit De Franse tuin) luistert angstig en geboeid naar het verhaal over de zondvloed, de ark van Noach en de postduif die op een dag terugkeert met in zijn snavel een olijftak en een brief. Het verhaal over de zondvloed en de ark van Noach is het decor voor het zonde -en schuldbesef waarvan het meisje is doordrongen nadat ze aan God had gevraagd haar moeder te straffen, omdat die haar dochter de vlasharen tot ver boven de oren had laten afknippen. En zie: vlak daarna valt de moeder tijdens het ramenzemen van de trap en komt ze met haar hoofd tegen de punt van de tafel. Als vanzelfsprekend vallen het magisch kinderdenken en de geloofsbeklemming hier samen.

Geen antwoord

De verwondering van het meisje in De Franse tuin over vreemde woorden keert terug in het derde hoofdstuk van het titelverhaal. En ook nu weer zijn de raadsels groter dan de oplossingen die ervoor te vinden zijn. Woorden als 'Goedertieren', 'Beloken Pasen', 'watermerk' of 'levend lijk' roepen vragen op maar ook, en heviger, een woord als 'heleal':

"Het was niets en het betekende ook niets. (...) "Altijd en altijd maar door", herhaalde ik, "à en altijd, altijd, altijd het heelal. Heelal. Hilal. Heeee-al." Ik zei het vinnig en lauw, vlug en langzaam, nam het als een snoepje in mijn mond, wiegde het langzaam heen en weer, van de ene rand van mijn tong naar de andere. Heeee- een partje mandarijn,lal. Heelal, spuwde ik, speeksel op mijn knie. Het was niets, het bleef niets". Ook de vaderfiguur uit De Franse tuin keert terug in het hoofdstuk 'Kwansuis', en de titel van dit hoofdstuk geeft al aan dat het 'alsof van de vader nog steeds geldig is. Hij is nog altijd een vreemde voor haar, een man met een verleden waarnaar zij bijna wanhopig op zoek is, omdat ze ervan overtuigd is dat daar de verklaring te vinden is voor zijn ziekte - hij is een hartpatiënt die iedere dag dat hij nog leeft een beetje meer stilte, rust en respect opeist, en hij blijft maar leven - en voor zijn zwijgzaamheid. Maar zoals de foto uit het sigarenkistje uiteindelijk niets verduidelijkt, zo is het hier het slechte geheugen en in zekere zin de ongeïnteresseerdheid van de moeder die het antwoord (en daarmee misschien dat ene geluuksmoment) in de weg staat. Het titelverhaal wordt afgesloten met een hoofdstuk dat dezelfde titel heeft als het eerste hoofdstuk, zodat er van een duidelijke afronding sprake is. Opnieuw verschijnt in een droom de engel die nu druk bezig is de kleren van de (volwassen) ik-figuur van de kapstok te halen en op een stapel te leggen. "En hoewel de engel niets, althans nog niets, in die zin aan mij meedeelde, kon ik me niet aan de indruk onttrekken dat mijn kleren mij nu werden afgenomen. En niet alleen mijn kleren. Al mijn bezittingen, al mijn aardse goederen - waaronder ook mijn lichaam - zouden gescheiden worden van mijn ziel." Maar waar is de ziel? De engelbewaarder geeft weer geen antwoord op die vraag, hij wordt zelfs ontmaskerd als een oplichter. De lezer echter zou kunnen antwoorden: die ziel ligt in de herinneringen, of in de droom, of in de vraag zelf - in ieder geval niet in de werkelijkheid zelf, ook al probeert de ik-figuur die daar te zoeken. De afronding van de kindertijd dwingt haar weliswaar in de richting van de realiteit, maar uit de vier verhalen die nu volgen blijkt stuk voor stuk dat de hoofdpersoon het gevoel heeft niet echt daarbij te horen, - het 'alsof-gevoel'.

Vervreemding

In het verhaal 'Laatste les' is het diepste verlangen van een lerares Nederlands tijdens de les weg te kruipen achter de klep van haar lessenaar. Ze staat als een huis voor de klas en heeft er geen flauw benul meer van waarmee ze bezig is. In 'Stilleven' wordt het verslag gedaan van een vrouw die in een bijna leeg restaurant niet om de aandacht van de ober durft te vragen; bijna jaloers bekijkt ze een zakenman die als vanzelfsprekend krijgt voorgezet waar hij om vraagt. Wanneer ze dan met een kerststukje van het tafeltje naar de bar loopt staat de ober

plotseling wèl achter haar. Dit is een verhaalgegeven dat in zijn onnadrukkelijke absurditeit sterk aan Bob den Uyl doet denken; het verschil zit echter in de toon die bij Smabers veel minder laconiek is en vooral in het nachtmerrie-achtige slotbeeld waarmee het verhaal afsluit. De twee slotverhalen spiegelen elkaar. In 'Bezoek' krijgt een vrouw een onderzoekster over de vloer die langdurig werklozen interviewt. De uiterlijke schijn waarmee de werkloze vrouw zich handhaaft alsof ze het heerlijk vindt eindelijk 'ns tijd voor zichzelf te hebben vindt in het laatste verhaal, 'De halte', zijn pendant in de van binnenuit beschreven eenzaamheid en vervreemding die de werkloosheid in werkelijkheid teweegbrengt. Dit verhaal, en daarmee de bundel, eindigt in mineur: "Iets als "alles is geweest", of "zoals het nu is zal het blijven ".

Ontwikkeling

Nicolette Smabers is klaarblijkelijk geen veelschrijfster, dat blijkt wel uit de lange tijd die er ligt tussen deze bundel en haar debuut, en haar zorgvuldig gedoseerde stijl bewijst hoe serieus ze het schrijven neemt. Met 'Portret van mijn engel' heeft ze nu het beeld van haar jeugd afgerond, met de vier daarop volgende verhalen heeft ze de deur naar een nieuw perspectief op een kier gezet. In die ontwikkeling ligt duidelijk een gevoel van bevrijding: dit tweede boek bevat hier en daar humoristische fragmenten, die wonderlijk goed harmoniëren met de gedempte toon van het geheel. Ik hoop dat Nicolette Smabers erin slaagt deze bevrijdende ontwikkeling voort te zetten zonder die toon te verliezen die zo kenmerkend is voor haar werk.